

Sygn. akt I UK 452/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 8 października 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Romualda Spyt (przewodniczący)

SSN Jolanta Frańczak (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Korzeniowski

w sprawie z odwołania S. J.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
z udziałem zainteresowanego Ł. M.
o ustalenie podlegania ubezpieczeniu,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 8 października 2015 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 9 maja 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych decyzją z dnia 20 grudnia 2012 r. stwierdził, że S. J. nie podlega obowiązkowo ubezpieczeniom: emerytalnemu,

rentowym, chorobowemu i wypadkowemu w okresie od dnia 16 lipca 2012 r., jako pracownik u płatnika składek P.H. „I.”, ponieważ umowa o pracę jest umową pozorną.

Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 4 kwietnia 2013 r. zmienił zaskarżoną przez ubezpieczoną decyzję Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 grudnia 2012 r. i ustalił, że S. J. podlega obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym jako pracownik od dnia 16 lipca 2012 r. z tytułu zatrudnienia w P.H. „I.” z podstawą wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne wynoszącą 1.500 zł (pkt 1) oraz zasądził od organu rentowego na rzecz ubezpieczonej kwotę 120 zł tytułem zwrotu kosztów procesu (pkt 2).

Sąd Okręgowy ustalił, że S. J. ma wykształcenie wyższe, ukończyła administrację na Wydziale Prawa Uniwersytetu [...] oraz kursy języka angielskiego i niemieckiego, posiada prawo jazdy oraz umiejętność obsługi komputera. Ubezpieczona pracowała w Urzędzie Skarbowym jako pracownik biurowy oraz w „M.” Sp. z o.o. jako referent administracyjno-księgowy. W dniu 16 lipca 2012 r. ubezpieczona zawarła umowę o pracę na czas nieokreślony z zainteresowanym Ł. M. w pełnym wymiarze czasu pracy z wynagrodzeniem w kwocie 1.500 zł na stanowisku kierownika do spraw handlowych i administracji. Zainteresowany Ł. M. prowadzi działalność gospodarczą pod nazwą P.H. „I.”, w ramach której zajmuje się hurtową sprzedażą słodyczy.

Sąd Okręgowy wskazał, że ubezpieczona w ramach obowiązków wynikających z umowy o pracę między innymi przygotowywała prezentacje oraz oferty handlowe, sporządzała pisma urzędowe, zajmowała się obsługą biura, prowadzeniem negocjacji cenowych, koordynowaniem prac związanych z zamówieniami, zawierała i wypowiadała umowy, podpisywała faktury VAT posługując się pieczętką o treści: „I. mgr S. J. upoważniona do wystawiania faktur”. Aneksami z dnia 1 września 2012 r. do umowy o pracę strony zmieniły wysokość wynagrodzenia ubezpieczonej z kwoty 1.500 zł na kwotę 4.200 zł. Od dnia 7 października 2012 r. ubezpieczona stała się niezdolna do pracy z powodu choroby przypadającej w okresie ciąży. Od grudnia 2012 r. Ł. M. w związku z nieobecnością ubezpieczonej w pracy spowodowanej ciążą zatrudnił innego pracownika. Na tym stanowisku pracy, przed zatrudnieniem S. J., zatrudniona była

też inna osoba. Ubezpieczona pozostaje w związku partnerskim z zainteresowanym, który nawiązany został w czasie trwania stosunku pracy.

Uwzględniając powyższe okoliczności faktyczne Sąd Okręgowy uznał, że umowa o pracę zawarta przez ubezpieczoną z zainteresowanym była realizowana, a zatem nie ma podstaw do przyjęcia pozorności czynności prawnej. Zdaniem Sądu Okręgowego jedynie ustalone w aneksie do umowy o pracę z dnia 1 września 2012 r. wynagrodzenie w kwocie 4.200 zł brutto było zbyt wysokie w stosunku do tego wskazanego w umowie o pracę z dnia 16 lipca 2012 r. w kwocie 1.500 zł. W tej kwestii nie były przekonywujące twierdzenia stron, że wzrost wynagrodzenia był podyktowany zwiększeniem obrotów firmy i bardzo dobrą pracą ubezpieczonej. W ocenie Sądu Okręgowego podwyższenie wysokości wynagrodzenia było wynikiem tego, że pomiędzy ubezpieczoną a zainteresowanym nawiązał się związek uczuciowy. Natomiast wynagrodzenie za pracę zgodnie z art. 78 k.p. nie może być ustalane poza granicą płacy słusznej, sprawiedliwej i zapewniającej godziwe utrzymanie oraz nie może rażąco przewyższać wkładu pracy, aby w konsekwencji składka na ubezpieczenie społeczne nie przekładała się na świadczenie w kwocie nienależnej.

Wyrok Sądu Okręgowego zaskarżyła apelacją ubezpieczona w części dotyczącej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne wynoszącej kwotę 1.500 zł, domagając się ustalenia, że obowiązywało ją od dnia 1 września 2012 r. wynagrodzenie w kwocie 4.200 zł, wprowadzone aneksem do umowy o pracę. Zarzuciła naruszenie prawa materialnego – art. 36 ust. 2 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (jednolity tekst: Dz.U. z 2014 r., poz. 159 ze zm.).

Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 9 maja 2014 r. zmienił zaskarżony wyrok w punkcie 1 i ustalił, że ubezpieczona S. J. podlega ubezpieczeniom społecznym jako pracownik „I.” od dnia 16 lipca 2012 r. z podstawą wymiaru składek w kwocie 1.500 zł, a od dnia 1 września 2012 r. z podstawą wymiaru składek w kwocie 4.200 zł oraz orzekł o kosztach procesu.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że w całości akceptuje ustalenia Sądu pierwszej instancji i uznaje za trafne zapadłe rozstrzygnięcie w części stwierdzającej, że sporna umowa o pracę była realizowana, co w konsekwencji powoduje, iż nie

można przypisać jej pozorności zgodnie z art. 83 § 1 k.c. i stanowi ona tytuł do objęcia ubezpieczeniem społecznym. Niemniej jednak, zmieniając zaskarżoną decyzję organu rentowego, Sąd pierwszej instancji wyszedł poza jej granice i orzekł o wysokości podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne, nie podając podstawy prawnej tego orzeczenia. Sąd Apelacyjny podniósł, że w sprawie nie mógł mieć zastosowania art. 41 ust. 12 i 13 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2015 r., poz. 121) bowiem nie stanowił on podstawy dla organu rentowego do wydania zaskarżonej w tej sprawie decyzji. Organ rentowy nie kwestionował wysokości podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne ubezpieczonej, lecz umowę o pracę, którą zawarła z zainteresowanym, jako tytuł do objęcia ubezpieczeniem społecznym. Ostatecznie Sąd Apelacyjny w dokonanych rozważaniach wskazał, że mimo, iż przedmiotem sporu było podleganie ubezpieczeniom społecznym, to nie można przyjąć, aby wynagrodzenie osoby z wyższym wykształceniem, zatrudnionej na stanowisku kierowniczym ustalone na poziomie nieco wyższym niż przeciętne w kraju było wynagrodzeniem niegodziwie wysokim. Okoliczność, że wkrótce po zawarciu aneksu do umowy o pracę podwyższającego wynagrodzenie pracownika, ten stał się niezdolny do pracy, nie może stanowić podstawy do podważania wysokości ustalonego przez strony wynagrodzenia za pracę.

Od wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wniósł organ rentowy – Zakład Ubezpieczeń Społecznych, zaskarżając wyrok w całości i zarzucając naruszenie przepisów postępowania, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, a w szczególności:

- a) art. 321 § 1 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. bowiem Sądy obu instancji wyrokowały co do przedmiotu, który nie był objęty treścią zaskarżonej decyzji;
- b) art. 383 k.p.c. zdanie pierwsze, ponieważ ubezpieczona dokonała w postępowaniu apelacyjnym zmiany żądania w stosunku do treści złożonego odwołania od decyzji wydanej w tej sprawie przez organ rentowy;

- c) art. 379 pkt 1 k.p.c. w związku z art. 476 § 2 pkt 1 k.p.c., art. 477¹⁴ § 2 k.p.c., art. 2 § 3 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c., albowiem Sądy obu instancji orzekały poza granicami funkcjonalnej właściwości sądu, wyznaczonymi treścią zaskarżonej decyzji;
- d) art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c., gdyż zarówno Sąd Apelacyjny, jak i Sąd Okręgowy uchybiły obowiązkowi wyczerpującego wskazania podstawy prawnej wydanych wyroków.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w całości i przekazanie sprawy temu Sądowi lub innemu sądowi równorzędnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach zastępstwa procesowego albo o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego oraz poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji lub sądowi równorzędnemu.

Skarżący w uzasadnieniu skargi podniósł, że fundamentalną zasadą polskiej procedury cywilnej, zgodnie z art. 321 § 1 k.p.c., jest zasada orzekania tylko w granicach żądania, które w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych jest określone treścią zaskarżonej decyzji. Skoro zaskarżona decyzja dotyczy podlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu umowy o pracę, to Sądy obu instancji nie mogły orzekać o podstawie wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne i w tym zakresie miała miejsce czasowa niedopuszczalność drogi sądowej skutkująca nieważnością postępowania w sprawie. Skarżący wskazał, że mimo iż Sąd Apelacyjny dostrzegł błąd Sądu pierwszej instancji w sprawie stwierdzając, że „zmieniając zaskarżoną decyzję wyszedł poza jej granice i orzekł o wysokości podstawy wymiary składek na ubezpieczenie społeczne”, to uwzględnił apelację ubezpieczonej w zakresie wysokości podstawy wymiaru składek.

Ubezpieczona w odpowiedzi na skargę wniosła o jej oddalenie i zasądzenie na jej rzecz kosztów postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga jest uzasadniona, aczkolwiek nie wszystkie jej zarzuty zasługują na uwzględnienie. Nie ulega wątpliwości, że w toku postępowania doszło do

naruszenia art. 321 k.p.c., zgodnie z którym sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. Przepis ten wyraża kardynalną zasadę wyrokowania dotyczącą przedmiotu orzekania, według której sąd związany jest żądaniem zgłoszonym przez powoda w powództwie (*ne eat iudex ultra petita partium*), a więc nie może wbrew żądaniu pozwu zasądzić czegoś jakościowo innego albo w większym rozmiarze lub uwzględnić powództwo na innej podstawie faktycznej niż wskazana przez powoda (por. Andrzej Jakubecki Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego, LEX 2013; Edyta Gapska, Joanna Studzińska „Postępowanie nieprocesowe”, Monografia LEX 2015; Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego pod redakcją Tadeusza Erecińskiego, Tom II, Wydanie 4, Warszawa 2012 str. 38-41 oraz wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 15 października 2010 r., III UK 20/10, LEX nr 694242; z dnia 2 grudnia 2011 r., III CSK 136/11, LEX nr 1131125; z dnia 25 czerwca 2015 r., V CSK 612/14, LEX nr 1771393).

Z ukształtowanego orzecznictwa Sądu Najwyższego i poglądów doktryny wynika jednoznacznie, że odwołanie od decyzji organu rentowego w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych pełni rolę pozwu i wszczyna postępowanie sądowe (tak postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 1998 r., II UK 105/98, OSNAPiUS 1999 nr 16, poz. 529 oraz z dnia 26 września 2005 r., II UZ 52/05, OSNP 2006 nr 15-16, poz. 254). Przeniesienie sprawy na drogę sądową przez wniesienie odwołania od decyzji organu rentowego ogranicza się do okoliczności uwzględnionych w decyzji, a między stronami spornych; poza tymi okolicznościami spór sądowy nie może zaistnieć (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1999 r., II UZ 52/99, OSNAPiUS 2000 nr 15, poz. 601 oraz z dnia 25 maja 1999 r. II UKN 622/99, OSNAPiUS 2000 nr 15, poz. 591). Przed sądem ubezpieczony może żądać jedynie korekty stanowiska zajętego przez organ rentowy i wykazywać swoją rację, odnosząc się do przedmiotu sporu objętego zaskarżoną decyzją, natomiast nie może żądać czegoś, o czym organ rentowy nie decydował. Z tego względu odwołanie wnoszone od decyzji organu ubezpieczeń społecznych nie ma charakteru samodzielnego żądania, a jeżeli takie zostanie zgłoszone, sąd nie może go rozpoznać, lecz zobowiązany jest postąpić zgodnie z art. 477¹⁰ § 2 k.p.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 września 2010 r., II UK

84/10, LEX nr 661518). A zatem kontrolna rola sądu musi korespondować z zakresem rozstrzygnięcia dokonanego w decyzji administracyjnej, bowiem zgodnie z systemem orzekania w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, w postępowaniu wywołanym odwołaniem do sądu pracy i ubezpieczeń społecznych sąd rozstrzyga o prawidłowości zaskarżonej decyzji (art. 477¹⁴ § 2 i art. 477^{14a} k.p.c.) w granicach jej treści i przedmiotu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2010 r., II UK 309/09, LEX nr 604210).

W rozpoznawanej sprawie przedmiotem zaskarżonej decyzji organu rentowego była wyłącznie kwestia istnienia spornego podlegania ubezpieczonej pracowniczemu tytułowi ubezpieczenia społecznego, ponieważ umowa o pracę łącząca ubezpieczoną z zainteresowanym została uznana przez organ rentowy za umowę pozorną. Jednocześnie, co trafnie zauważył Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku, Sąd pierwszej instancji wyszedł poza granice zaskarżonej decyzji i orzekł o wysokości podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne nie podając podstawy prawnej takiego rozstrzygnięcia i nie zważając na żądanie ubezpieczonej przedstawione do protokołu rozprawy w dniu 4 kwietnia 2013 r. Mimo, iż odwołanie od zaskarżonej decyzji odmawiającej objęcia ubezpieczonej pracowniczym tytułem ubezpieczenia społecznego, wytyczyło przedmiot i granice sporu Sąd Apelacyjny – rozpoznając apelację ubezpieczonej – powielił błąd Sądu pierwszej instancji i orzekł merytorycznie o wysokości podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne, nie zważając, iż przedmiotem zaskarżonej decyzji nie była kwestia wysokości składek na ubezpieczenie społeczne. Wobec powyższego zasadnie organ rentowy zarzuca naruszenie art. 321 k.p.c. w związku z art. 391 k.p.c., bowiem Sądy obu instancji wyrokowały co do przedmiotu, który nie był objęty zaskarżoną decyzją i odwołaniem od tej decyzji. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 14 maja 2013 r., I UK 611/12 (LEX nr 1372003) co prawda uznał, iż w sprawie z odwołania od decyzji o niepodleganiu pracowniczemu tytułowi ubezpieczeń społecznych sądy ubezpieczeń społecznych mogą ustalić nie tylko podleganie spornemu tytułowi ubezpieczeń społecznych, ale także zweryfikować zawyżoną podstawę wymiaru samookreślanych i opłacanych przez płatnika składek na pracownicze ubezpieczenia społeczne, ale wyłącznie wtedy, gdy podstawa wymiaru składek

została objęta treścią zaskarżonej decyzji i przedmiotem sporu (odwołania). W konsekwencji stwierdzić należy, iż zarówno Sąd pierwszej instancji, jak i Sąd drugiej instancji nie były uprawnione orzekać, co do wysokości podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne, czyli co do przedmiotu sporu nieobjętego treścią zaskarżonej decyzji, ani odwołaniem ubezpieczonej.

Odnosząc się do zarzutu naruszenia art. 383 k.p.c. zdanie pierwsze, w myśl którego w postępowaniu apelacyjnym nie można rozszerzyć żądania pozwu ani występować z nowymi roszczeniami wskazać należy, iż zarzuty apelacji wniesionej przez ubezpieczoną wymuszone zostały treścią orzeczenia Sądu pierwszej instancji, który wyrokował nie tylko w zakresie istnienia pracowniczego tytułu do podlegania ubezpieczeniom społecznym, ale również w zakresie podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne, a więc co do przedmiotu, który nie był objęty odwołaniem. W tej sytuacji określenie zakresu postępowania apelacyjnego pozostawało w adekwatnym związku z treścią orzeczenia pierwszoinstancyjnego.

Nie ma natomiast racji organ rentowy zarzucając nieważność postępowania w sprawie. Naruszenie art. 321 § 1 k.p.c. powoduje nieważność postępowania tylko wówczas, gdy jest spełniona jedna z przesłanek określonych w art. 379 k.p.c. W tej sprawie organ rentowy powołuje się na niedopuszczalność drogi sądowej (art. 379 pkt 1 k.p.c. w związku z art. 476 § 2 pkt 1 k.p.c., art. 477¹⁴ § 2 k.p.c., art. 2 § 3 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c.), wskazując, że Sądy orzekały poza granicami funkcjonalności wyznaczonymi treścią decyzji. Zauważyć należy, że ubezpieczona nie zgłosiła nowego żądania, które nie byłoby dotychczas rozpoznane przez organ rentowy, a kwalifikowana wada niedopuszczalności drogi sądowej występuje tylko wtedy, gdy niedopuszczalne jest orzekanie w konkretnej sprawie przez sąd powszechny. Tymczasem samo odwołanie wniesione przez ubezpieczoną dotyczyło konkretnej decyzji organu rentowego i korelowało z zakresem rozstrzygnięcia dokonanego w tej decyzji (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 2013 r., I UK 611/12, LEX nr 1372003)

Za nieuzasadniony należy także uznać zarzut naruszenia 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy wielokrotnie wyrażał stanowisko, iż skoro uzasadnienie wyroku, wyjaśniające przyczyny, dla których orzeczenie zostało wydane, jest sporządzane już po wydaniu wyroku, to wynik sprawy nie

zależy od tego, jak zostało ono napisane i czy zawiera wszystkie wymagane elementy. W konsekwencji zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. może być usprawiedliwiony tylko w tych wyjątkowych przypadkach, w których treść uzasadnienia orzeczenia Sądu drugiej instancji uniemożliwia całkowicie dokonanie oceny toku wyводу, który doprowadził do wydania orzeczenia (por. między innymi wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 24 lutego 2006 r., II CSK 136/05, LEX nr 200973; z dnia 24 sierpnia 2009 r., I PK 32/09; LEX nr 548916; z dnia 16 października 2009 r., I UK 129/09, LEX nr 558286; z dnia 8 czerwca 2010 r., I PK 29/10, LEX nr 599519; z dnia 3 października 2012 r., II PK 64/12, LEX nr 1243026; z dnia 17 grudnia 2014 r., I BU 5/14, LEX nr 1621285).

Godzi się na zakończenie zauważyć, że ze względu na to, że w postępowaniu kasacyjnym również obowiązuje zakaz orzekania co do przedmiotu, który nie był objęty treścią zaskarżonej decyzji oraz wniesionego od niej odwołania usuwa się spod kontroli kasacyjnej merytoryczną poprawność orzeczenia wydanego z naruszeniem art. 321 k.p.c.

Z przedstawionych powyżej powodów Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c. w związku z art. 108 § 2 k.p.c. oraz art. 398²¹ k.p.c., orzekł jak w sentencji wyroku.

kc